

Aşkın Öteki Yüzü: Vusûlî Divanı'nda Rakip Tipi (Eleştirel Bir İnceleme)

An Analysis of the Rival Figure in Vusuli's Divan

شخصية الواشي في ديوان الشاعر التركي وصولي: دراسة تحليلية

(*) Rabbaa Mohammad Rababa

(**) Hassan Abdallah Alzyout

Öz

Klasik Türk şiirinin merkezinde yer alan aşk konusu, farklı dönem şairleri tarafından sıklıkla işlenmiştir. Bu bağlamda âşık, sevgili ve rakip üçlüsü etrafında gelişen ilişkiler, divan edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilir. Şiirlerde sıklıkla karşılaştığımız rakip tipi, âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen bir unsur olarak anlatılır. Rakibin varlığı, aşkın imkânsızlığını ve acı verici yönlerini vurgulamakla birlikte, şairin dil ve üslup konusundaki yetkinliğini de ortaya koyar. XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Vusûlî'nin (ö. 1592) Divanı'ndaki rakip tipini incelemeyi amaçlayan çalışmada öncelikle şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında genel bilgiler verilecektir. Daha sonra rakip tipi, genel olarak divan edebiyatında ve özel olarak Vusûlî divanında ele alınacaktır. Bu bağlamda şairin divanında rakibe benzeyen tipler ele alınacak, ardından rakibin âşık ve sevgiliyle olan ilişkisi detaylı bir şekilde tahlil edilecektir. Daha sonra rakibin özellikleri ve hangi benzetmelerle tasvir edildiği incelenecek ve ilgili

(*) Assistanat Proffessor, Department of Semitic and Oriental Languages / Turkish

Language, Faculty of Arts, Yarmouk University, Irbid, Jordan.

(**) Assoc.Prof. Dr, Department of Semitic and Oriental Languages/ Turkish Language,

Faculty of Arts, Yarmouk University, Irbid, Jordan.

örneklerle desteklenecektir. Son olarak çalışmanın bulguları ve elde edilen sonuçlar ortaya sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Vusûlî, Âşık, Sevgili, Rakip

ملخص

يُعد العشق، الذي يحتل مكانة مركزية في الشعر التركي الكلاسيكي، من أكثر المواضيع التي تناولها الشعراء عبر العصور المختلفة. وفي هذا الإطار، تُعد العلاقات التي تدور حول ثلاثية العاشق والمعشوق والواشي من الركائز الأساسية التي لا غنى عنها في الأدب التركي الكلاسيكي أو ما يعرف أيضا بالأدب الديواني. ويظهر الواشي، الذي كثيرا ما نصادفه في الأشعار، على أنه عائق يحول دون وصول العاشق إلى محبوبته. إن حضور الواشي في النصوص الشعرية يؤكد على استحالة الحب وجوانبه المؤلمة، ولكنه يكشف أيضا عن مهارة الشاعر في اللغة والأسلوب. ومن هنا، فإن هذه الدراسة تهدف إلى تحليل شخصية الواشي في ديوان الشاعر وصولي (ت. ١٥٩٢) أحد شعراء الديوان في القرن السادس عشر، وهي تبدأ بتقديم نبذة عن حياة الشاعر، وشخصيته الأدبية وأعماله، ثم تنتقل إلى دراسة شخصية الواشي في الأدب الديواني بشكل عام، وديوان وصولي بشكل خاص من خلال استعراض الشخصيات المماثلة للواشي في ديوان الشاعر، وتحليل علاقته بالعاشق وعلاقته بالمحوبة ويتبع ذلك تحليل دقيق للخصائص التي يتصف بها الواشي، والصفات المجازية التي تُطلق عليه، وصولا إلى الخلاصات والاستنتاجات التي تم التوصل إليها من خلال هذه الدراسة.

الكلمات المفتاحية: أدب الديوان، وصولي، العاشق، المحبوبة، الواشي.

Abstract

The theme of love, which lies at the heart of classical Turkish poetry, has been frequently explored by poets across different periods. In this context, the relationships revolving around the triad of the lover, the beloved, and the rival are considered essential elements of Divan literature. The rival figure, frequently encountered in these poems, is portrayed as an obstacle preventing the lover from reaching the beloved. The presence of the rival not only emphasizes the impossibility and painful aspects of love but also reveals the poet's mastery of language and style. This article aims to analyze the rival figure in the Divan of Vusuli, a prominent Divan poet of the 16th century (d.

1592). The study will begin by providing general information about the poet's life, literary persona, and works. Following this, the concept of the rival figure will be examined, both within the broader scope of Divan literature and specifically in Vusuli's Divan. In this regard, figures resembling the rival in Vus Vusulili's Divan will be discussed, and the rival's relationship with both the lover and the beloved will be analyzed in detail. Subsequently, the characteristics of the rival and the metaphors used to describe them will be scrutinized, supported by relevant examples. Finally, the findings and conclusions of the study will be presented.

Keywords: Divan Literature, Vusuli, Lover, Beloved, Rival

Giriş

Divan edebiyatında aşk konusunun ayrılmaz bir parçası olan "rakip" tipi, âşık-sevgili ilişkisinin karmaşıklığını artıran önemli bir unsurdur. Klasik Türk şiirinde âşık, sevgiliye karşı derin bir aşk ve hasretle anlatılırken, rakip ise bu aşk yolculuğunda en büyük engel olarak tasvir edilir. Rakip, sadece âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen bir düşman değil, aynı zamanda aşkın acı veren yanını da yansıtan bir karakterdir. Bu bağlamda, rakip hem sevgiliyle âşığın arasına girer hem de âşığın duygusal dünyasında büyük bir yer kaplar.

Çalışmanın Konusu

"Aşkın Öteki Yüzü: Vusûlî Divanı'nda Rakip Tipi" başlığını taşıyan bu çalışmanın konusu, Vusûlî'nin Divanı'nda yer alan rakip tipinin özelliklerinin incelenmesidir.

Çalışmanın Amacı Ve Önemi

Bu çalışma, Vusûlî'nin Divanı'ndaki rakip tipini nasıl ele aldığını ortaya koyarak, divan edebiyatına yeni bakış açıları sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi, Vusûlî Divanı'ndaki rakip tipinin rolünü ayrıntılı olarak inceleyen müstakil bir araştırmanın mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, divan edebiyatındaki rakip tipinin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi, Vusûlî Divanı'nın tümünün okunması ve rakip tipinin geçtiği beyitlerin tespit edilmesine dayanmaktadır. Bu amaçla, Hakan Taş tarafından hazırlanan "Vusûlî Divanı, İnceleme Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin"¹ adlı kaynak kullanılarak rakiple ilgili beyitler tespit edilmiştir, ardından bu veriler üzerinden bir tahlil yapılmıştır. Bu analiz, eleştirel bir inceleme yaklaşımıyla gerçekleştirilmiş, beyitler sadece yüzeysel bir anlam incelemesinden öteye geçilerek derinlemesine değerlendirilmiştir.

Özellikle, rakip tipinin edebi işlevi ve sosyo-kültürel yansımaları eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmiştir.

Çalışma, genel olarak giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve önceki çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserlerine dair bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde, rakip tipinin genel bir tanıtımı yapılmakta ve divan edebiyatında rakibin nasıl ele alındığına dair bir çerçeve çizilmektedir. Üçüncü bölümde ise, Vusûlî'nin Divânı'nda tespit edilen rakip tipi, öncelikle âşıkla ilişkisi bağlamında çeşitli başlıklar altında incelenmekte; ardından sevgiliyle olan ilişkisi farklı başlıklar altında değerlendirilmektedir. Son olarak, elde edilen veriler ışığında rakibin özellikleri ve benzerlikleri örneklerle desteklenerek açıklanmakta ve sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

Önceki Çalışmalar

Rakip tipi üzerine yapılan genel çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

- Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakip'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
  - H. Dilek, Batislam, "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", *Folklor/ Edebiyat*, IX(XXXIV), 2003, 186-199.
  - Neslihan Koç Keskin, "Maşuk Aşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler", *Turkish Studies*, 5(3), 2010. s. 400-420.
  - Abdullah Aydın, *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Kitapevi, Sonçağ Yayınları, Ankara, 2013.
- Bunun yanı sıra, bazı araştırmacılar belirli divanlarda rakip tipi üzerine odaklanmışlardır, bu çalışmalar da şöyle sıralanabilir:
- Ali Yıldırım, *Mesîhi Divanı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua*, Lânet Kitabı, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009.
  - H. Dilek, Batislam, Divan Şiirinde Rakip ve Leylâ Hanım'ın Rakip Gazeli. *Turkish Studies*. Volume 8/13. 2013. s.21-35.
  - Mesut Özkan, *Muhibbî Divanını'ndan Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin, 2017.
  - Hasan Ekici, "Kâmî Divânında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/2, 2018. s. 877-889.
  - Pınar Temel Çalışkan, *Bâkî Dîvânı'nda Sevgili, Aşık, Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2019.

- Bülent Kaya, "Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Divanı'nda Âşık, Sevgili ve Rakip Tasavvuru", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S.71, 2020, s. 43-56.
- Metin Aydın, Ramazan Behiştî Divanı'ndan Rakip İle İlgili Tasavvurlar", *Journal of Turkish Language and Literature*, C.9, S. 3, 2023, s. 429-444.

Özgün Değer

Çalışmanın özgün değeri, divan edebiyatında daha önce yapılan rakip tipi üzerine çalışmalardan ayrılan birkaç önemli noktaya dayanmaktadır. İlk olarak, diğer araştırmalar gibi rakibin genel özelliklerini ve benzerliklerini ele alsak da, bu çalışmada yer verilen beyitlerin açıklamalarına ve gerektiğinde yorumlamalarına özel önem verilmiştir. Beyitlerin detaylı bir şekilde ele alınması, rakip tipinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, diğer çalışmalardan farklı olarak özellikle **Rakibin Âşıkla İlişkisi, Rakibin Sevgiliyle İlişkisi ve Rakip-Sevgili İlişkisi Üzerine Âşığın Uyarıları** konuları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu başlıklar altında, rakip tipi sadece edebi bir motif olarak değil, âşık ve sevgili arasındaki ilişkide nasıl bir engel ya da çatışma unsuru olarak konumlandığı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

1. Vusûlî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri²

Şairin asıl adı Mehmet olup, şiirlerinde Vusûlî mahlasını kullanmıştır. Çeşitli şair tezkirelerinde Vusûlî hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu tezkirelerden bazıları şunlardır: Beyânî'nin *Tezkiretü's-şu'arâ'sı*,³ Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'arâ'sı*⁴ ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ'sı*.⁵ Bu kaynaklar, Vusûlî'nin hayatı ve divanı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Bazı tezkire müellifleri tarafından Vusûlî'nin cesur ve cömert bir kişiliğe sahip olduğu ve şiirinin bu sıfatlarından dolayı çok övüldüğü belirtilmiştir. Özellikle Kınalızâde Hasan Çelebi onu "belagat ülkesinin güzel söz söyleyen beyi" anlamına gelen "İklim-i belâgatün mîr-i suhandânı olmagla müretteb ve mükemmel dîvânı vardır"⁶ ifadeleriyle övmektedir. Vusûlî'nin ölüm tarihi hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, genel kabul gören görüş şairin 1592 yılında vefat ettiği yönündedir.

Divan edebiyatı geleneğine bağlı kalan Vusûlî, gazel türüne ağırlık vermiştir. Şiirlerinde sade bir dil ve akıcı bir üslup dikkati çeker. Yaşadığı dönemin etkisiyle Türkçe kelimeleri yoğun bir şekilde kullanmış; halk arasında yaygın olan deyim ve atasözlerine de yer vermiştir. Şiirlerinde yerel söyleyişler ve deyimlerle süslediği beyitler dikkate değerdir. Ayrıca, şiirlerinde hem mecazî hem de ilahî aşka dair manalara yer verirken, zaman zaman dervişane bir tavır sergilemiş, dünya nimetlerine sırt çeviren bir bakış

açısı ortaya koymuştur. Şarap ve saki konusuna sıkça değinen Vusûlî, bu imgeleri yerel söyleyişlerle birleştirerek dostluk ve sohbet unsurlarıyla ilişkilendirmiştir. Şairin dili sade ve akıcı olmakla birlikte, nadiren uzun terkipler kullanarak üslubunu zenginleştirdiği de görülmektedir.⁷

Vusûlî'nin bilinen tek eseri divanıdır. Şair üzerine araştırma yapan Hakan Taş'ın belirttiği üzere, bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitaplığı'nda 10160 numara ile kayıtlıdır. Bu yazmada 189 gazel, 5 tarih, 2 kıt'a, 1 nazım, 1 rubai ve 6 müfred bulunmaktadır. Taş, eserin mürettep ve mükemmel olarak tanımlanması şüphelidir ve bu nüshanın tam olmadığını düşünmektedir. Ona göre, mükemmel bir divanda kaside gibi nazım şekillerinin de yer alması beklenirdi.

Elde bulunan nüshanın, mürettep ve mükemmel olduğu ifade edilen başka bir yazmadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır, ancak bu tam nüsha, şu an kayıtlı eserler arasında yer almamaktadır. Gelecekte bulunabilecek yeni bir nüsha ile eserin tam hâline ulaşılacak mümkün olabilir.⁸

2. Divân Edebiyatında Rakip

Rakip kavramı, sözlüklerde farklı anlamlara gelmektedir. *Lisânu'l-Arab* sözlüğünde "Gözetlemek, kontrol etmek; beklemek, intizar etmek" anlamlarına gelen 'rakb' kökünden türeyen rakîb kelimesi, genellikle bir şeyi dikkatle izleyen, gözetleyen veya koruyan kişi anlamında kullanılır.⁹ Devellioğlu'na göre rakip, "Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri, bekçi, Allah adlarından olup görüp gözeten demektir"¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Sami ise rakibi, "Diğeriyle aynı şeye talip ve hâhişger olan, bir mahbubeye, dildâde olan âşıkların yekdiğerine nispeten her biri"¹¹ olarak tanımlamaktadır. Nâcî'nin rakip tanımı ise şöyledir: "Diğerini men ile kendi işini terviç etmeye çalışan, engel; hafız, niğehbân, gözetici manasına olarak *Cenab-ı Hakk*'a itlak olunur".¹²

Arapça kökenli bu kelime divan edebiyatında daha özel bir anlam kazanır ve iki aşığın aynı sevgili uğruna verdiği mücadelede önemli bir tip haline gelir. Bu bağlamda rakip, aşkı derinleştiren, mücadeleyi ve çatışmayı simgeleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilir. Kısacası rakip kavramı, hem sözlük anlamıyla hem de divan edebiyatındaki kullanımıyla rekabeti ve gözetlemeyi kapsayan bir yapıya sahiptir.

Divan edebiyatında kötülük, her meselede olduğu gibi idealize edilmiştir. Divan şiiri estetiğine göre kötülük ve kötü karakterlerin sınırları geleneksel yapının belirlediği normlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda iyi olan yüceltilirken, kötü olan aşırı derecede olumsuzlanarak "en kötü" figürlerle

ilişkilendirilmiştir. Kötü eylem ve kişiler belirli mazmunlar etrafında tip ve karakterlere dönüştürülmüş ve bu tipler geleneksel şiirin mazmunları olarak işlenmiştir. Bu mazmunları takiben şairler de şiirlerinde kötülüğü işlerken geleneksel olarak belirlenmiş olan kötü karakterlerin adlarına yer vermişlerdir. Divan şiiri estetiğinde kötülük özellikle aşk üçgeninde şekillenir. Âşık ile sevgili arasındaki her hangi bir engel kötülüğün sembolü sayılır ve bu engelin başında rakip gelir.¹³

Divan şiirinde aşk üçgeninin üçüncü unsuru olan rakip, aşkın gelişiminde belirleyici bir rol oynar. Âşığın en büyük düşmanı olarak tanımlanan rakip, sevgili için bir dost ya da yâren olarak görülürken, âşık için bir engel teşkil eder. Rakip, âşık ve sevgilinin bir araya gelmesini engellediği için, âşığın sürekli şikâyet konusu olur. Rakip hakkındaki bilgimiz ise, tamamen âşığın anlatılarından kaynaklandığı için, olumsuz yönleriyle tanınır: çirkin, kötü, zalim ve acımasızdır.¹⁴ Bu kadar negatif özelliklerle donatılmış bir karakterin varlığından şüphe etmek doğaldır; ancak edebiyat ve toplum arasındaki güçlü bağ dikkate alındığında, rakibin de âşık ve sevgili kadar gerçek ve hayatın bir parçası olduğu unutulmamalıdır.¹⁵

Rakibin varlığı, âşık ile sevgili arasındaki ilişkinin derinleşmesine katkıda bulunur. Rakip olmasaydı, âşık belki de sevgiliye daha kolay ulaşabilirdi; ancak o zaman aşkın etkileyiciliği ve derinliği aynı olmazdı. Âşığın sevgilisinden çektiği sıkıntılar ona "âşık" sıfatını kazandırdığı gibi, rakipten çektiği sıkıntılar da bu kimliği besler ve aşkın değerini artırır. Rakibin varlığı, aşkı daha da zor ve değerli kılar, bu da divan şiirinde aşk temasının merkezindeki dramayı güçlendirir.¹⁶

Divan edebiyatında rakip, âşık için sadece bir engel değil, aynı zamanda ikiyüzlülük, menfaatçilik, yalancılık ve iftiracılık gibi olumsuz sıfatlarla donatılmış bir karakterdir.¹⁷ Âşıklık tavrını benimsemiş olan divan şairi, rakibi gerçek bir âşık olarak görmez ve onu sahte aşkın temsilcisi olarak tasvir eder. Bu "öteki" figür, şairin derin bir nefret ve öfkeyle yöneldiği ve sürekli şikâyet ettiği bir hedef haline gelir.¹⁸

Sonuç olarak divan edebiyatındaki rakip tipi, içsel aşk çatışmalarını derinleştiren ve âşığın en büyük düşmanı olarak öne çıkan bir şahsiyettir. Onun varlığı aşkın zorluklarını ve derinliğini artırırken, âşığın acısının kaynağı olarak öne çıkar. Divan şairleri rakibi sahte aşkın temsilcisi olarak görür ve ona karşı hissettikleri derin nefreti ve öfkeyi şiirlerinde açıkça yansıtırlar.

3. Vusûlî Divânî'nda Rakip Tipi

Vusûlî'nin divanında rakip tipi, âşığın duygu dünyasını derinleştiren ve karmaşık bir şekilde işlenen önemli bir konudur. Şairin gazellerinde rakip,

genellikle âşığın aşkını engelleyen ve sıkıntılarını artıran bir engel olarak tasvir edilir. Rakip, sadece âşığın sevgiliye kavuşmasını zorlaştıran bir varlık değil, aynı zamanda sevgilinin ilgisini ve nazını test eden bir unsur olarak da öne çıkar. Biz bu bölümde, Vusûlî Divanı'ndaki rakip tipini ve benzer karakterleri, âşık ile rakip arasındaki ilişkiyi, sevgili ile rakip arasındaki etkileşimi, âşığın sevgilinin rakiplerle ilişkisine dair uyarılarını, ve ayrıca rakibin benzerlikleri ve özelliklerini detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

3.1. Rakip Tipi ve Benzer Karakterler¹⁹

Divan edebiyatında, âşık-maşuk ilişkisini engelleyen unsurlar, 'adû-adâ' ve 'gayr-ağyâr' gibi çeşitli sıfatlar altında farklı isimlerle karşımıza çıkar. Bu kavramların sözlük anlamları farklı olmakla birlikte 'rakîb' ile 'adû-adâ' ve 'gayr-ağyâr' tiplerinin işlevleri büyük ölçüde benzerlik gösterir. Dolayısıyla teorik olarak farklı tipleri temsil etmesi gereken bu kavramlar, 'rakîb' kavramının dönüşümüne paralel olarak, zamanla aynı karakteri temsil eden bir yapı kazanmıştır. Bunun sonucunda rakip kavramı etrafında şekillenen bu tipler divan şiirinde birbirine yakın işlevler üstlenmiş ve aşk ilişkilerindeki engel unsurları olarak benzer roller oynamışlardır.²⁰

Vusûlî Divanı'nda, âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi engelleyen karakterlere sıklıkla yer verilmiştir. Bu engelleyici unsurların en önemlileri "rakip," "ağyar," ve "düşmen"dir. Bu karakterler divan boyunca farklı isimlerle anılsa da temel işlevleri âşığın sevgiliye ulaşmasını zorlaştırmaktır. Rakip, Vusûlî Divanı'nda en sık kullanılan engelleyici karakter olup tam 30 kez geçmektedir. Bunu 20 kez geçen "ağyar"²¹ ve 3 kez geçen "düşmen" takip etmektedir. Bu kullanım sıklığı her bir karakterin âşığın aşk yolculuğunda ne kadar mühim bir rol ve işleve sahip olduğunu göstermektedir.

3.2. Rakibin Âşıkla İlişkisi

Divan edebiyatında rakip-âşık ilişkisi, aşkın çatışmalı yapısını vurgulayan önemli unsurlardan biridir. Vusûlî Divanı'nda rakip ile âşık arasındaki ilişki, klasik divan şiirinin özelliklerini yansıtmakla birlikte, Vusûlî'nin şiirlerinde bu çatışma daha belirgin ve yoğun bir şekilde işlenmiştir. Vusûlî Divanı'nda, rakip genellikle âşığın karşısında duran ve onun sevgiliye ulaşma arzusunu baltalayan bir tip olarak karşımıza çıkar. Rakip, sadece fiziksel bir engel değil, aynı zamanda âşığın içsel çatışmalarını ve manevi mücadelelerini besleyen bir unsurdur. Bu bağlamda, rakip-âşık ilişkisi, sembolik bir savaş alanına dönüşür.

Rakip-Aşık ilişkisinin çeşitli boyutlarını daha kapsamlı bir şekilde incelemek ve aralarındaki etkileşim ve çatışmaların farklı yönlerini tahlil etmek için bu iki tip arasındaki ilişkiler şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

3.2.1. Rakibin Âşık Tarafından Sürekli Mücadele Edilmesi:

Divan edebiyatında âşık, aşk yolculuğunda tıpkı saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele etmek zorundadır.²² Bu mücadele, aşta içkin bir gelirim unsurudur ve âşığın sadakatini, sabrını ve kararlılığını sınamak için uygun bir yöntemdir. Rakip, sadece âşık ile sevgili arasındaki mesafeyi koruyan bir engel değil, aynı zamanda aşkın derinleşmesini veya olgunlaşmasını sağlayan bir imtihandır. Âşık, bu çatışmalardan kaçamayacağını bilir ve rakiplerle mücadele etmek zorundadır. Bu bağlamda Vusûlî, rakiplerle çatışmadan kurtulmanın imkânsızlığını bir beytinde şöyle dile getirir:

Olmadum ağyâr-ıla gerçi keş-â-keşden halâs

Ey kemân-ebrû 'aceb bilsem ne kıldum yâ sana (G. 6/4)

"Ey yay kaşlı! Gerçi rakiplerle çekişmeden kurtulamadım; acaba sana ne yaptım, bir bilsem?"²³

Bu beyit, rakip ile âşık arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ve âşığın bu mücadeleden kaçamayacağını ortaya koyar. Şair, yay kaşlı sevgiliye hitap ederek, rakiplerle süregelen çatışmaların aşkın bir parçası olduğunu vurgular. Âşığın şikayeti sadece dışsal bir mücadeleyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda kendi içsel dünyasındaki karmaşayı da yansıtır. Vusûlî, bu noktada aşkın zorluklarını ve rakiple çatışmayı aşkın içsel bir unsur olarak kabul eder; âşık bu çatışmadan kaçamayacağını dile getirirken, derin bir soru yöneltir: "Aceb bilsem ne kıldum yâ sana?" Âşık bu soruyla sevgiliye karşı duyduğu saf duygulara rağmen neden sürekli rakiplerle mücadele etmek zorunda kaldığını sorgular. Vusûlî'nin bu beyti, divan edebiyatında aşkın yoğun anlarından birini temsil eder ve aşkın rakiplerle mücadelenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade eder.

3.2.2. Rakibin Âşığa Karşı Yenilmesi

Rakibin aşığa yenilmesi, yalnızca aşığın rakibe üstünlüğünü değil, aynı zamanda ulaşılması zor olan aşk idealine bir adım daha yaklaşmasını simgeler. Bu zaferi, aşığın rakibinden çektiği acı ve mücadelelerin bir ödülü olarak düşünebiliriz. Rakibin engeli aşıldığında, âşık artık sevgiliye daha yakın olur ve bu süreçte aşkın gücü ve samimiyeti güçlenir. Bu zafer, aşığın aşk yolundaki kararlılığı açısından önemli bir dönüm noktasıdır:

Bezm-i ağyardan aldun çıkarup dildârı

Ey Vusûlî yûri tınma sana çıkdı sohbet (G. 13/5)

*"Ey Vusûlî! Sevgiliyi rakiplerin meclisinden çekip çıkardın; sohbet sana çıktı, lafı bırak da yürü."*²⁴

Yukarıdaki beyite göre âşık, sevgiliyi rakibin meclisinden uzaklaştırarak, rakibin etkisini sona erdirir. Bu zafer âşık için büyük bir tatmin kaynağıdır, çünkü sevgilinin sadece kendisine ait olduğu duygusu güçlendirir. Bu başarı, âşığın rakibi yenmesiyle sonuçlanır ve âşık, sevgiliyle doğrudan sohbet imkanı yakalar. Artık lafı bırakmanın ve harekete geçmenin zamanıdır, çünkü âşık sevgiliyle gerçek bir birliktelik kurmaya yakındır.

Âşık, rakibin kıskançlığına ve engellerine rağmen aşk yolunda kararlılığını sürdürür. Rakip ne kadar mücadele ederse etsin, âşık sevgiliye yakın olmayı başarır ve bu zaferin tadını çıkarır. Bu zafer, âşığın rakibe karşı mutlak üstünlüğünün ve sevgiliye olan sadakatının kanıtıdır. Vusûlî, âşığın bu kararlılığını ve rakibe karşı zaferini şöyle dile getirir:

Bin kerre eyler-ise rakîb eylesün hased

Ben âsitân-ı devletüni eyledüm sened (G. 22/1)

*"Rakip, bin kez de kıskanırsa kıskansın; ben senin devletinin eşğine dayandım."*²⁵

Bu beyitte şair, rakibin kıskançlığına rağmen sevgilisine olan sadakatini ve kararlılığını vurgular. Rakibin kıskanç tavırları karşısında sevgilinin "devlet" eşğine sığındığını ve orada yer bulduğunu ifade eder. Böylece şairin sevgilisine kavuşması aşk yolculuğunda bir zafer olarak düşünülebilir.

3.2.3. Rakipin Âşığa Eleştirileri Yönelmesi

Vusûlî Divanı'na göre rakip süreki âşığa karşı eleştiriler yöneltir. Âşık, rakiplerin eleştirilerinden ve olumsuz yorumlarından yorulmuştur ve zamanla bu baskıdan kurtulmak istediğini dile getirir. Şair, rakiplerin sitemlerine dayanacak gücünün kalmadığını ve bu eleştirilerden uzaklaşarak rahatlamının zamanının geldiğini ifade eder:

Sebük-bâr ol yûri ta'n-ı rakîbi çekmeden el çek

Zamânıdur halâs ol ey gönül bâr-ı meşakkatden (G. 140/4)

*"Ey gönül! Yükünü hafiflet, rakibin sitemini çekmekten vazgeç, yürü; meşakkat yükünden kurtulmanın zamanıdır."*²⁶

Şair, kalbinin artık rakibin eleştirilerinden veya sitemlerinden etkilenmemesi gerektiğini vurgular. Bu eleştirilerden uzaklaşmanın ve manevi yüklerden ve zorluklardan kurtulma zamanının geldiğini belirtir. Başka bir deyişle, şair rakibe önem vermemesi gerektiği sonucuna varır, çünkü ona ehemiyet vermenin sadece yorgunluğa ve bitkinliğe yol açacağını düşünür.

3.2.4. Rakibin Âşığı Ağlatması:

Rakiplerin âşık tarafından mücadele edilmesi sadece bir rekabet değil, aynı zamanda derin duygusal çalkantının göstergesidir. Âşık, sevgilisi için rakiplerle sürekli bir mücadele içindedir ve bu süreçte acısını bazen gözyaşlarıyla ifade eder. Şair Vusûlî bu acı durumu şu beyitle dile getirir:

Gehî ağyâr yanında gehî künc-i meşakkatde

Vusûlî ağlar inler âşikâre vü nihân sensiz (G. 72/5)

*"Vusûlî bazen rakiplerin yanında bazen de sıkıntı köşesinde sensizlikten açık gizli ağlayıp inlemektedir."*²⁷

Rakiplerin önünde ağlamak, şairin güçsüzlüğünü ve teslimiyetini vurgular ve sevgilinin vazgeçme noktasına geldiğini gösterir. Bu durum şairin karşılaştığı zorluklar karşısındaki çaresizliğini açıkça ortaya koyar.

3.3. Rakibin Sevgiliyle İlişkisi

Klasik Türk şiirinde rakip, bütün kötü huyların toplandığı bir tip olarak tasvir edilir. Ancak, çoğu zaman sevgili, âşık gibi düşünmez ve rakibe karşı aynı olumsuz duyguları beslemez. Bu nedenle rakip düşüncesi âşığın zihninde iki farklı düzlemde kendini gösterir: Birincisinde rakip doğrudan âşıkla çatışmaya girer; ikincisinde ise rakip, sevgilinin aracılığıyla varlığını hissettirir. Âşığı gerçekten rahatsız eden yalnızca rakibin varlığı değildir. Rakibin kötülüğünün farkında olan âşık, ona karşı dikkatli davranır, stratejiler geliştirir ve sevgiliyi sık sık rakip konusunda uyarır. Ancak âşığı derinden üzen asıl neden, bütün bu çabalara rağmen sevgilinin rakibe hüsnü kabul göstermesi, ona fırsatlar sunması ve ona inanmasıdır. Asıl trajedi bu noktada patlak verir ve âşığın iç dünyasında büyük bir yara açar.²⁸

Vusûlî Divanı'nda sevgilinin tavrı, âşık ile rakip arasındaki ilişkiyi şekillendiren temel unsurlardan biridir. Divanın birçok yerinde sevgilinin rakiple birlikte hareket ettiği, ona ilgi gösterdiği ve yüzüne güldüğü, âşığa karşı ise aynı şekilde davranmadığı görülmektedir. Divanda sevgilinin âşığa ilgi gösterdiği ve rakibe karşı durduğu sadece birkaç beyit bulunmaktadır. Şair bu durumu şu beyitte açıkça dile getirir:

Eşitdüm defter etmiş yine 'uşşâkını ser-tâ-ser

Rakîbi kâfiri yazmış velîkin hâric ez-defter (G. 26/1)

*"Âşıklarını baştan başa kitaba yazdığını duydum; ancak kâfir rakibi kitabın dışında tutmuş."*²⁹

Yukarıdaki beyitte sevgili, âşıklarını değerli görüp isimlerini bir deftere dikkatlice yazarken rakibi defterden çıkarır. Bu tavır, sevgilinin âşığa verdiği önemi ve rakibe karşı tam bir kayıtsızlığını gösterir. Sevgilinin âşığa karşı bu yaklaşımı, rakibi değersizleştirirken, âşığın sevgiliye olan bağlılığını

güçlendirir. Bu durumda, rakip dışlanmış bir tip olarak kalırken, âşık sevgilinin gözünde makbul ve değerli bir konuma sahip olur.

Şair bu durumu başka bir beyitte şöyle pekiştirir:

Bugün gördüm rakîbi çâr-sûy-ı gamda ser-gerdân

Anı ol Yûsuf-ı hüsn-i bahâ var-ısa satmışdur (G. 49/2)

*"Bugün rakibi dert çarşısında perişan bir hâlde gördüm; olsa olsa o güzellik Yusuf'u onu satmıştır/atlatmıştır."*³⁰

Bu beyitte rakip, sevgiliden mahrum kalmış, perişan bir halde tasvir edilmiştir. Şair, Yusuf'un güzelliğiyle özdeşleştirdiği sevgilinin, rakibi terk ettiğini ve onu keder içinde bıraktığını dile getirir. Sevgilinin rakibe karşı bu ilgisizliği, aşığa olan daha da vurgular.

Ancak yukarıda da değinildiği gibi Vusûlî'nin divanında sadece sevgilinin rakibe karşı sert tavırları değil, birçok yerde aşığa karşı sert davranışları ve rakiple birlikte hareket etmesi de dikkat çekicidir. Bu durum âşığın duygusal iniş çıkışlarını ve sevgilinin davranışları karşısında yaşadığı acıyı derinleştirir. Dolayısıyla rakip ile sevgili arasındaki ilişki, âşığın duygusal çalkantılarını yansıtan karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

3.3.1. Rakibin Sevgilinin İlgisini Kazanması

Rakibin sevgilinin ilgisini kazanması, âşık için hem rekabeti hem de duygusal gerginliği artıran bir durumdur. Rakibin sevgiliyi güldürebilmesi ve mutlu etmesi, âşığın duygusal acılarını daha da derinleştirir. Sevgilinin de rakibe karşılık vermesi, âşığın gözünde iki yüzlülüğe eşdeğer hale gelir, çünkü sevgili hem âşığı hem de rakibi aynı anda memnun etmeye çalışır. Şair bu durumu şu beyitte dile getirir:

Geh rakîbün geh benüm yüzüme güldüğün nedür

İki yüzlülük düşer mi ey gül-i ra'nâ sana (G. 6/3)

*"Ey rana gül! Bazen rakibin bazen de benim yüzüme güldüğün nedir? İki yüzlülük sana yakışıyor mu?"*³¹

Bu beyitte şair, sevgilinin hem kendisine hem de rakibe gülümsemesinden yakındır. Sevgilinin hem rakibe hem de kendisine aynı anda yakınlık göstermesini ikiyüzlülük olarak tanımlar ve bu davranışın sevgilinin güzelliğine ve asaletine uymadığını belirtir. Şair, sevgilinin kendisine karşı tutumunda samimi olmasını bekler ve rakibe aynı şekilde davranmamasını ister.

Sevgilinin rakibe yakınlık göstermesi, âşığın en büyük acılarından biri olarak göze çarpar. Bu yakınlık, âşığın duygusal dünyasında derin yaralar açar ve aşkın saf doğasına bir tehdit olarak algılanır. Sevgili, çoğu zaman naz

yaparak rakibe yüz gösterir ve bu, âşığı hayal kırıklığına uğratar. Âşık, sevgiliyi sadece kendine ait görmek isterken, rakibin ona yakın olması, bu idealin kırılmasına ve âşığın kendini yalnız ve dışlanmış hissetmesine neden olur:

Gamdan hayâle dönmiş iken ben kulun rakîb
Nâzûk miyânunı kuca bu ne hayâldürç (G. 44/4)

"Ben kulun dertten kıl gibi incelmışken rakip, ince belini kucaklıyor, bu nasıl hayaldir/imkânsız olduğu hâlde nasıl kucaklıyor?"³²

Bu beyitte âşık, sevgilinin rakiple olan fiziksel yakınlığını bir türlü kabul edemez. Kendisi aşk acısından zayıflayıp incelmışken, rakibin sevgilinin belini kucaklaması âşık için hem gerçek hem de imkânsız görünür. Bu hayali rakibin elde ettiği fiziksel yakınlığı imkansız olarak tanımlar. Bu beyit, âşığın rakip karşısındaki derin hayal kırıklığını ve çaresizliğini açıkça yansıtır.

Şair yine sevgilinin rakibe yakınlık göstermesi konusunda şöyle der:

Gitdün ağyâr-ıla ben hâki reh-i gamda koyup
Basup ey şeh bizi geçmek degül idi yolun (G. 111/2)

"Ey şah! Ben toprak olmuşum gam yolunda bırakıp rakiplerle gittin; yolun/âdetin bizi çiğneyip geçmek/umursamamak değildi."³³

Bu beyitte âşık, sevgilinin kendisini hiç saydığını ve rakiplerle yoluna devam ettiğini, bu durumun onun karakterine aykırı olduğunu vurgular. Bu durum, âşığın yaşadığı derin hayal kırıklığını ve yalnızlık duygusunu pekiştirir, çünkü sevgilinin bu tutumu, âşığın özgüvenini sarsar ve ona önemsenmediği hissini verir.

3.3.2. Rakibin Sevgilinin Ayrılığından Etkilenmemesi:

Sevgilinin ayrılığı âşığa derin bir acı ve ızdırap yaşatırken, rakipler üzerinde aynı etkiyi yaratmaması dikkat çekicidir. Ayrılığın yarattığı ateşin rakipler üzerinde aynı etkiyi yaratmaması, âşığın yaşadığı acının sadece kişisel bir deneyim olarak kaldığını ve bu acının rakipler tarafından paylaşılmadığını gösterir:

Nâr-ı hicrânun neçün yandurmaya ağyârunı
Kâfiri yakmak-durur lâ-büd cehennemden garaz (G. 89/4)

"Senin ayrılık ateşin rakiplerini niçin yakmaz? Hâlbuki cehennemden kastı kâfiri yakmaktır."³⁴

Bu beyitte sevgilinin ayrılığının yarattığı ateşin rakipler üzerinde beklenen etkiyi yaratıp yaratmadığı sorgulanır. Şair, ayrılığın yarattığı acının rakipler üzerinde kâfirler için cehennem azabı gibi bir etki yaratmasını bekler. Ancak, ayrılığın ateşi rakipleri yakmaz ve bu da âşığın acısının

sadece iç dünyasıyla sınırlı olduğunu, sevgilinin ise rakiplere farklı davrandığını ve onlara bu acıyı yaşatmaktan kaçındığını gösterir.

3.3.3. Rakip ve Sevgilinin Âşığa Karşı Birleşmesi:

Rakip ve sevgili âşığın hayatında önemli rol oynayan iki tiptir ve bu ilişkiler, âşığın duygusal dünyasını etkiler. Sevgilinin cilvesi ve rakibin düşmanca tavırları, âşığın acısını daha belirgin hale getirir. Bu bağlamda, rakip ve sevgilinin âşığa karşı birleşmiş gibi görünmesi, âşığın yaşadığı zorlukları ve bu ilişkilerin karmaşıklığını anlamak açısından önemlidir:

Geh ey dil pây-mâl-i yâr-ı şûh-ı dil-firîbem ben

Gehî râh-ı melâmetde leked-kûb-ı rakîbem ben (G. 130/1)

"Ey gönül! Kimi alımlı, cilveli sevgilinin ayaklar altına aldığı kişiyim kimi de kınanma yolunda rakibin tekmelediği kişiyim."³⁵

Yukarıdaki beyitte, âşık hem sevgilinin alımlı ve cilveli tavırları altında ezilen, hem de rakibin eleştiri ve sitemlerine maruz kalan bir kişi olarak tasvir edilir. Sevgilinin ve rakibin âşığa karşı birlikte hareket etmeleri, âşığın hem aşk hem de düşmanlık açısından iki yönlü bir baskı altında olduğunu gösterir. Bu birleşim, âşığın içsel çatışmalarını ve karşılaştığı zorlukları daha da belirgin hale getirir.

Yine de şair bu durumu başka bir beyitte şöyle ifade eder:

Rakîb eyler başa başka cefâ vü cevri yâr ayru

Beni öldürdi endûh-ı gam-ı hecr-i nigâr ayru (G. 147/1)

"Bana rakip başka yâr başka eziyet ediyor; sevgilinin ayrılığının derdi de beni başka türlü öldürüyor."³⁶

Şair bu beyitte rakibin ve sevgilinin âşık üzerindeki etkilerini farklı bakış açılarından ele alır. Rakip, çeşitli eziyetler ve zorluklar sunarak âşığın hayatını zorlaştırırken, sevgilinin ayrılığı ise âşığı derin bir üzüntü ve acıyla tüketir. Bu iki tür sıkıntı, âşığın ruhsal durumunu çok yönlü bir şekilde etkiler. Rakip ve sevgilinin farklı eziyetleri, âşığın yaşadığı acının çeşitliliğini ve derinliğini ortaya koyar.

3.4. Rakip-Sevgilinin İlişkisi Üzerine Âşığın Uyarıları

Âşık, rakiple sevgili arasındaki yakınlaşmaları fark ettiğinde endişelerini dile getirir. Âşığın, rakiplerle olan ilişkileri konusunda sevgiliye yaptığı uyarılar, genellikle kıskançlık ve sahiplenme duygularının yoğun ifadesidir. Âşık, sevgilinin rakiplerle olan ilişkilerinin olumsuz etkilerine vurgular ve bu ilişkilerin kendisi için ne kadar zararlı olabileceğini açıklar. Âşığın uyarıları rakiplerle ilişkilerin ciddiyetine ve olası tehditlere dikkat çekerek, sevgilinin bu konuda daha dikkatli ve tedbirli olması gerektiğini belirtir:

Benüm rûh-ı revânüm reşk-ile bizi helâk etme

Lebün sunma rakibe kim olur kan olmağa bâ'is (G. 15/2)

"A benim canım! Bizi kıskançlıkla yok etme; dudağını rakibe sunma, (yoksa) cinayet çıkmasına sebep olur."³⁷

Bu beyitte aşık sevgilisine kıskançlıkla kendini mahvetmemesi konusunda açık bir uyarıda bulunur. Dudağını rakibe sunmamasını ister, çünkü bu eylemin cinayetle sonuçlanabilecek bir tehlike yaratabilir. Aşık, sevgilinin rakiplere gösterdiği ilginin kendisi için büyük bir tehdit oluşturduğunu ve bu durumun kıskançlık duygularını tetikleyerek tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini belirtir.

Klasik Türk edebiyatında kıskançlık teması, genellikle derin duygusal ve psikolojik yansımalarla işlenir. Bu tür şiirlerde kıskançlık, öfke, isyan, ızdırap ve hüznün gibi duyguların öne çıkarılması, şiirin lirizmini yüksek bir seviyeye taşır.³⁸ Şair, sevgilinin rakiplerle olan ilişkisinde yaşadığı duygusal karmaşayı ve kıskançlığı dile getirir. Bu temalar, aşık ve sevgili arasındaki ilişkilerin derinliğini ve karmaşıklığını yansıtarak, şiirin duygusal etkisini artırır.

Şair, yine aşığın sevgilisine yaptığı uyarı konusunda şöyle der:

Ağyâr katı diş biler olmuş ne hâldür

Şehd-i lebüni sunma ana kim vebâldür (G. 44/1)

"Rakip fena şekilde diş biliyor, ne hâldir? Dudağının balını ona sunma, bu yasaktır."³⁹

Yukarıdaki beyitte âşık, rakibin sevgiliye karşı düşmanlık beslediğini ve kötü niyetler taşıdığını ifade eder. Şair, sevgilinin dudağının balını rakibe sunmaması gerektiğini, çünkü bunun yasak ve tehlikeli olduğunu beyan eder. Bu uyarı, aşığın rakibe karşı duyduğu derin kıskançlığın ve sevgilinin sadakatini beklemesinin bir yansımasıdır.

Âşığın, rakibin kötü niyetleri ikaz etmesiyle ilgili olarak şu beyiti de nakletmek mümkündür:

Kasd eder cânâ leb-i handânuna dedüm rakîb

Güldi vü bin nâz-ıla dedi Vusûlî cânı yok (G 102/5)

"Ey sevgili! Rakip, gülen dudağına kasteder" dedim; nazlı nazlı gülerek "A Vusûlî! Canı yok" dedi."⁴⁰

Âşık sevgiliyi rakibin kötü niyetleri konusunda uyarır. Sevgilinin dudaklarına kasteden rakibin tehlikesine dikkat çeker. Ancak sevgili, bu uyarıyı hafife alarak nazlı bir gülümsemeyle karşılık verir ve rakibin ciddiye alınacak bir gücü olmadığını ima eder. Şairin ifadelerinde, âşığın endişelerinin sevgilinin kayıtsız tavrıyla boşa çıktığı ve bu durumun âşığın sevgiliye karşı duyduğu çaresizliğin bir yansıması olduğu görülür.

Sonuç olarak aşığın sevgiliye yaptığı bu uyarılar aslında derin bir çaresizliğin ve umutsuzluğun tezahürüdür; çünkü âşık, sevgilisinin dikkatini çekmek ve onu rakiplerden uzak tutmak için her şeyi denese de, sevgilinin ilgisizliği ve bazen alaycı tepkileri karşısında daha da yalnızlaşır. Bu durum, aşkın doğasında var olan dengesizliği ve aşığın sürekli bir mücadele içinde olduğunu ortaya koyar.

3.5. Rakip İle İlgili Özellikler

Klasik Türk edebiyatında genellikle rakip, âşığın bakış açısıyla değerlendirilir. Bu değerlendirmeler büyük ölçüde olumsuz olup, rakip ile sevgili arasındaki ilginin, âşığın kalbinde uyandırdığı kıskançlık ve öfke duygularının bir yansımasıdır.⁴¹ Rakip genelde yüzü kara (rû-siyah), kötü görümlü/yüzlü (bed-likâ), bed-nefes, kötü bakışlı (bed-nazar), cahiller zümresinden bir kimse (zümre-i nâdân), mübtezel, lanetli (mel"ûn), kadir bilmez, kör, zavallı, nasipsiz (bî-nevâ) gibi olumsuz sıfatlarla anılır.⁴² Vusûlî divanında yer alan rakip de benzer bir bakış açısıyla ele alınmış ve çeşitli sıfatlarla zikredilmiştir. Bu sıfatları şöyle sıralayabiliriz:

3.5.1. Açgözlü

Divan şiirinde genellikle rakip ile eşanlamlı olan ağyar tipi, ahlaki eksiklikleri vurgulayan olumsuz özelliklerle sıklıkla tasvir edilir. Bu özelliklerin en belirginlerinden biri açgözlülüktür. Açgözlü bireyler, maddi varlıklara yönelik güçlü bir tutkuya sahiptir ve kendilerini merkezi bir konumda görürken, başkalarını ikincil olarak algırlar. Bu bağlamda, açgözlülük, bencillik, çatışma ve empati eksikliği gibi çeşitli ilişki biçimlerini beraberinde getirir.⁴³ Bu genel çerçevede Vusûlî de diğer birçok divan şairi gibi, rakibin açgözlülüğünü vurgulayarak, onun ahlaki yozlaşmasını ve doymak bilmez arzularının yıkıcı sonuçlarını ortaya koyar:

Gözi ile Vusûlî yer ağyâr-ı seg bizi

Var mı anun gibi bu cihân içre gözi ac (G. 18/5)

"A Vusûlî! Köpek rakip gözü ile bizi yiyor; bu dünyada onun gibi bir açgözlü var mıdır?"⁴⁴

Yukarıdaki beyitte şair, rakibi gözleriyle yiyen bir köpeğe benzeterek, onu sadece aşağılamakla kalmaz, aynı zamanda oburluğunu ve doymak bilmez iştahını da tasvir eder. Bu beyit rakibin sahip olma konusundaki amansız arzusunu vurgular ve nezakete karşı tam bir saygısızlığını gösterir. Rakip açgözlüdür, sevgiliyi sahiplenmek ve onunla baş başa kalmak ister. Ancak âşık bunu asla kabul etmez, aksine sevgiliyle olan ilişkisi için tehlikeli bir durum olarak görür. Bu nedenle onu bir köpeğe benzetir; bu hayvan genellikle daha temel içgüdülerle ve özdenetim eksikliğiyle ilişkilendirilir,

bu da rakibi daha da insanlıktan çıkarır ve aşağılık doğasını vurgular. Kısacası rakibin açgözlülüğü aşk ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen, âşık ile maşuk arasındaki mesafeyi artıran yıkıcı bir özelliktir.

3.5.2. Adam Değildir.

Divan edebiyatında rakip, sevgiliyi ayırma ve ilişkileri bozma girişimlerinde oynadığı rol açıkça görüldüğü için, aşığın düşmanı olarak öne çıkan bir konuma sahiptir. Şairler onu sıklıkla gerçek bir adamdan daha az değerli kılan olumsuz niteliklerle tasvir eder. Vusûlî de rakibi, insanlık dışı ve ahlaksız olan her şeyi yansıtan biri olarak sunar ve onun bir adam olmadığını vurgular:

Bî-herbdür ne'y-dügin bilmez ol insâniyyetün
Ey perî-peyker rakîb-i ehremen âdem degül (G. 126/4)

*"Ey peri yüzlü! Şeytan rakip adam değildir; o insanlığın da ne demek olduğunu bilmez, habersizdir."*⁴⁵

Yukarıdaki beyitte şair, rakibini yalnızca bir düşman olarak değil, aynı zamanda insanlık dışı bir varlık olarak da sunar ve onun insanlığın ne anlama geldiğini bilmediğini vurgular. Şair, rakibin davranışının insanlık dışı bir doğayı yansıttığını ve onu bir "insan/adam" olarak saygı veya tanınmaya layık olmayan bir kişi haline getirdiğini belirtir.

3.5.3. Bedduayı Hak eder

Rakip, dinsiz ve imansız bir kâfir olarak nitelendirilir. Ne dini, ne de imanı vardır ve insanlara karşı merhametten de yoksundur. Kur'an-ı Kerim'de böyle birinin her türlü güzellikten mahrum kalacağı açıkça belirtilmiştir.⁴⁶ Rakibin dini olmadığı için âşık çaresizdir ve bu çaresiz durum karşısında ona beddua etmekten başka bir çaresi yoktur.⁴⁷

Vusûlî'nin rakibe olan öfkesi o kadar derin ve yoğun ki beş beyitten oluşan bir gazel yazmıştır. Bu gazelin her beyti, rakibe yönelik bir beddua içerir. Bu durumu daha iyi kavrayabilmek için, gazelin beş beytini (G. 141/1-5) incelemek faydalı olacaktır:

1- Rakîbi dilerem gam milketinde ehl-i câh olsun

Belâ ser-'askeri vü tahtgâhı ka'r-ı çâh olsun

*"Rakibin dert ülkesinde mevki sahibi olmasını dilerim; bela başbuğu, tahtının yeri de kuyunun dibi olsun."*⁴⁸

Âşık burada rakibe olan nefretini olumsuz dileklerle ifade ederek onun mutsuz ve zor bir hayat yaşamasını temenni eder. Âşık, rakibin "gam milketinde" (üzüntü, sıkıntı dünyasında) güçlü bir konuma sahip olmasını, ancak bu gücün ona mutluluk değil, daha fazla bela getirmesini arzu eder.

Âşık rakipten o kadar bıkmıştır ki tahtının zindanın derinliklerinde olmasını isteyerek, onun en kötü kaderle karşılaşmasını diler.

Şair burada rakibe duyduğu yoğun nefreti alaycı bir üslupla ifade eder. Rakibin acı dolu bir dünyada yer almasını arzulayan şair, onu felaket ve sefaletin egemen olduğu, endişe ve kederle dolu bir dünyada lider olmaya layık görür. Böylece rakibin kaderinin en olumsuz koşullar altında şekillenmesini dileyerek, onun yaşamının endişe ve kederle dolu olmasını istediğini ifade eder.

2- Safâ bezminde ‘uşşâk eyledükçe nağme-i dil-keş

İşi anun dem-â-dem nâle vü feryâd [u] âh olsun

"Âşıklar sefa meclisinde gönül çekici nağmeler yaptıkça (rakibin) işi sürekli inleme sızlanma olsun."⁴⁹

Bu beyitte şair, âşıklar birlikte hoş vakit geçirirken rakibin sürekli iç çekmesini ve sızlanmasını istediğini dile getirir. Âşıkların güzel nağmelerle eğlendiği bir ortamda şair, rakibin sürekli inleme ve şikayetle meşgul olmasını diler. Şairin, rakibin sürekli şikayet ettiğini, acı çektiğini görmek istemesi, onun hayatındaki sürekli varlığından ne kadar etkilendiğini gösterir.

Aslında rakibin acı ve ızdırap içinde olmasını istemek, divan şiirinde yaygın olan rakibi aşağılama ve dışlama tavrının bir yansımasıdır. Şair rakibi bu şekilde tecrit ederek onu kendi dünyasında önemsiz ve dışlanmış bir figür haline getirir.

3- İlâhî hasta olsun nergis-i çeşm-i nigârâsâ

Perişân-hâl olup zülfî gibi bahtı siyâh olsun

"Ey Allah'ım! (Rakip) sevgilinin nergise benzeyen gözü gibi hasta olsun; acınacak durumda olup saçları gibi (onun) bahtı da kara olsun."⁵⁰

Şair burada Allah'a dua ederek, rakibin de sevgilinin gözleri gibi hasta ve perişan, kaderinin ise sevgilinin saçları gibi karanlık ve talihsiz olmasını diler. Şair, rakibin acısının ve talihsizliklerin sevgilinin güzellikleriyle kıyaslanarak daha da belirginleşmesini arzular.

Aslında bu arzunun temelinde mitolojik bir gönderme vardır. Bu gönderme şöyledir: Güzelliğiyle tanınan ve aşkı anlamayan Narsis (Narkisos) adında yakışıklı bir genç adam varmış. Ona âşık olup derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrıya şikayet etmişler. Tanrıların cezası olarak kendi yansımasını görüp âşık olmuş ve bu aşkın sonucunda boğulmuştur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzeyen bir çiçek, yani nergis açmıştır. Bu efsane, nergis çiçeği ile göz arasında bir ilişki kurar ve şairin, sevgilinin gözlerini nergis çiçeğine benzetmesi ve bu güzellik üzerinden rakibin acıları tasvir etmesi için bir zemin hazırlar.⁵¹

4- Tırâş olsun bu 'âlem safhasından nâmı hatâsâ

Dehân-ı yâr gibi yoğ olup 'ömri tebâh olsun

"(Rakibin) bu âlem sayfasından adı hat gibi kazınsın, sevgilinin ağzı gibi yok olup ömrü harap olsun."⁵²

Şair, rakibin adının dünyadan silinmesini ve ömrünün de sevgilinin ağzı gibi bozulup mahvolmasını diler. Bu beyitte, şairin rakibin hayatının tamamen bozulmasını ve adının unutulmasını arzuladığı görülür.

Şairin rakibe kötülük dilemesi ve hayatının da sevgilinin ağzı gibi bozulup mahvolmasını istemesi, edebi bağlamda alışılmadık bir yaklaşımdır. Sevgilinin ağzı genellikle olumlu ve estetik anlamda kullanılırken, burada olumsuz bir çağrışım yaratılmıştır. Bu kullanım, şairin rakibe karşı hissettiği öfkeyi vurgulamak istendiğini gösterir. Belki de şair, rakibin kendisinde yarattığı psikolojik etkiyi ifade etmek ve bu etkilerin derinliğini vurgulamak için bu benzetmeyi kullanmıştır.

5- Rakîbâ bu durur dünyâda yokdur gayri maksûdum

Vusûlîveş cihân halkı sana hep hayr-hvâh olsun

"Ey rakip! Dünyada tek isteğim şudur ki, Vusûlî gibi herkes sana (bu şekilde) hayır duada bulunsun(!)."⁵³

Şair, burada rakibe karşı duyduğu derin öfke ve kininin son yansıması olarak tek dileği olduğunu dile getirir. "Bu durur dünyâda yokdur gayri maksûdum" ifadesiyle bu dileğin kendisi için ne kadar önemli olduğunu vurgular ve bu da rakibin şair üzerindeki etkisini açıkça gösterir.

Şair, "Vusûlîveş cihân halkı sana hep hayr-hvâh olsun /Vusûlî gibi herkes sana hayır duada bulunsun" ifadesiyle rakibe karşı alaycı bir dilekte bulunur. Buradaki dilek, içten bir iyilik dileği değil, tam tersine rakibin başına kötü olayların gelmesini isteyen alaycılığı temsil eder. Kısacası, bu beyitte şairin rakibe karşı duyduğu öfke ve hayal kırıklığı alaycı bir üslupla yansıtılır.

3.5.4. Cehennemi Hak Eder

Klasik Türk şiirinde, inanç ve ahlak bakımından doğru yoldan yola sapanların cehenneme mahkum edileceği sıkça işlenir. Aşk bağlamında ele alındığında, sevgiliye saygısızlık yapanların, özellikle rakip ve zühd sahibi kişilerin cehenneme gitmeye mahkûm oldukları vurgulanır. Sevgilinin güzelliğine kapılmayan herkesin sonunda ateşe gireceği düşünülür. Aşkla dolmayan bir gönül, sevgilinin cennet güzelliklerinden mahrum kalmaya mahkûmdur.⁵⁴ Bu genel çerçevede şair Vusûlî rakibi değer verebileceği veya takdir edebileceği her yerden uzak tutarak olumsuz bir şekilde tasvir eder:

Yaraşmazsın rakîbâ cennet-i kûyında dildârun

Sana ârâmgeh ancak olur tamu dedük gitdi (G. 178/3)

"Ey rakip! Sevgilinin mahallesindeki cennete yakışmıyorsun; sana ancak cehennem dinlenme yeri olur, dedik gitti."⁵⁵

Âşık, rakibin sevgilinin yanına bile yaklaşmaya layık olmadığını, onun gerçek yerinin cehennem olduğunu vurgular. Şair rakibi, cennet olarak gördüğü sevgiliye layık görmez. Beyitte sevgilinin bulunduğu yer cennet olarak tanımlanırken, rakibin layık olduğu yer cehennem olarak belirtilir. Bu tezat, aşkın yüceliğini ve rakibin değersizliğini vurgular. Rakibin dinlenme yeri olarak cehennemin gösterilmesi, onun kötü bir insan olduğu ve cezalandırılmayı hak ettiği anlamına gelir. "Dedük gitdi" ifadesi, şairin bu konuda kesin bir yargıya vardığını ve bu hükmün değiştirilemez olduğunu gösterir. Başka bir deyişle şair, rakibin sevgiliye asla ulaşamayacağını kararlı bir şekilde belirtir. Kısacası bu beyit, rakibe karşı duyulan nefreti ve küçümsemeyi ifaed eder. Sevgili cennete benzetilirken, rakip cehennemle ilişkilendirilir; bu da sevgili ile rakip arasındaki uçurumu ve rakibin sevgiliye asla ulaşamayacağını gösterir.

3.5.5. Çirkin Yüzlü

Klasik şiir geleneğinde çirkinlik kavramı ele alındığında akla ilk gelen tip genellikle "rakip" tipidir. Şairler, âşıkların sevgilileriyle yaşadıkları acı dolu rekabeti anlatırken sıklıkla rakibi kullanırlar. Sevgili, her zaman rakiple birlikte dolaşır ve bu da âşıkların acısını derinleştirir. Bu nedenle âşıklar rakibi istenmeyen ve çirkin bir varlık olarak tanımlar ve onu genellikle en düşük statüye sahip biri olarak tasvir etmeye çalışırlar.⁵⁶ Aşağıdaki beyitte rakip tipi bed-likâ (çirkin yüzlü) olarak tasvir edilmiştir:

Gevher-i yâkûti eşküm hâlümü tahrîr edüp

Sana göndermiş velî çalmış rakîb-i bed-likâ (G. 4/2)

"Gözyaşım hâlîmi yazarak yakut incisini sana göndermiş; ancak çirkin yüzlü rakip (onu) çalmış."⁵⁷

Aslında bu tasvir sadece rakibin fiziksel görünümünü vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda onun ahlaki eksikliğini de simgeler. Başka bir sözüyle, bu çirkinlik sadece fiziksel bir kusuru değil aynı zamanda rakibin ahlaki ve karakter özelliklerini de sembolize eder. Şair burada bu tasvirle rakibin olumsuz özellikleriyle sevgiliye layık olmadığını anlatmak ister.

3.5.6. Hile Yapar

Divan şiirinde hile yapma, rakibin karakterine atfedilen belirgin özelliklerden biridir. Rakip, âşığın sevgiliye kavuşmasını engellemek için hile yapmada başarılıdır.⁵⁸ Hedeflerine ulaşmak için dolaylı veya aldatıcı

yöntemlere başvurur, her yolu dener ve bu da onu güvenilir bir kişi haline getirir. Rakibin hile yapma özelliği aşağıdaki beyitte açıkça yansıtılır:

Miyânına sarılmış nakd-i vasla dest-res bulmuş
Eşitdüm kim rakîb ol hvâce-i hüsni tolundurmuş. (G. 85/2)

"Rakibin o güzellik tüccarını dolandırdığını duydum; beline sarılmış, kavuşma akçesine ulaşmış".⁵⁹

Şair beyitte sevgiliyi bir güzellik tüccarı olarak tasavvur ederken rakibin bu güzellik tüccarını dolandırdığını ifade eder.⁶⁰ Burada kullanılan imge hilenin sadece ara sıra yapılan bir davranış olmadığını, divan şiirinde rakiplerin stratejilerinin önemli bir parçası olduğunu yansıtır. Rakibin "miyânına sarılmış" ve " nakd-i vasla dest-res bulmuş" olarak tanımlanması, kullandığı hilenin gerçekten işe yaradığını ve ona bazı kazanımlar sağladığını gösterir. Şair burada rakibin kendi arzularını gerçekleştirmek için hileye başvurma istekli olduğunu vurgular. Bu durum, rakibin amacına ulaşmak için ahlaki sınırları zorladığını ve sevgiliyi elde etmek için her yöntemi meşru gördüğünü ortaya koyar.

3.5.7. İftirada bulunur

Divan şiirinde iftira, rakibin karakterinin ayırt edici özelliklerinden biridir, çünkü başkalarının itibarını zedeler ve onları olumsuz bir şekilde göstermeye gayret eder. Burada iftira, başkalarının pahasına kişisel çıkar elde etmek için yalan ve dedikodu yaymak anlamına gelir. Bu strateji, mağdurun itibarını sarsmayı ve diğer tarafa karşı konumunu zayıflatmayı amaçlar, böylece düşmanın kendi amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırır. Vusûlî'nin şiirinde rakibin iftiracı yapısı aşağıdaki beyitte açıkça görülür:

Yoluna cânını vermez deyü bühtân edüp her dem
Beni yanında sultânım rakîb öldürmelü eyler. (G. 36/4)

"A sultanım! Rakip benim için "Senin yoluna can vermez" diye her zaman iftirada bulunup beni senin yanında öldürülecek adam olarak tanıtır".⁶¹

Burada rakip, âşığın sevgilisi için hayatını asla feda etmeyeceğini iddia ederek asılsız suçlamalar yayar. Bu iftira eylemi basit bir yalandan ibaret değildir; sevgilinin gözünde Âşığın dürüstlüğü ve sadaketini baltalamak için hesaplanmış biri girişimdir. Rakip, bunu yaparak âşık ile sevgili arasındaki güveni ve bağı aşındırmayı ve kendi bencil çıkarlarına hizmet eden bir çatlak yaratmayı amaçlar.

3.5.8. Kâfir

Vusûlî divanında rakibin kişiliği, şairin ona atfettiği kâfir veya dinsiz gibi birçok olumsuz özellik aracılığıyla açıkça ortaya konmuştur. Arapça bir isim olan kâfir sözcüğü "Hakk'ı tanımayan, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, küfre düşmüş, küfreden, küfredici"⁶² anlamlarına gelir. Divan

edebiyatında rakip, genellikle aşkı inkâr eden ve âşık ile sevgilinin bir araya gelmesini engelleyen bir figür olarak tasvir edilir. Bu nedenle rakip, kâfir ve dinsiz olarak tanımlanır.⁶³ Şiar aşağıdaki beyitte rakibi kâfir olarak net bir şekilde vasıflandırır:

Uyup aġyâr-ı bî-dîne Vusûlî kariyup gitdün

Neçün nâ-hak yere kıydun be kâfir bir müsülmâna (G. 162/5)

"A Vusûlî! Dinsiz bir rakibe uyarak yaşlanıp gittin; be kâfir! Niçin haksız yere bir müslümâna kıydın?"⁶⁴

Vusûlî bu beyitte rakibi küfür ve dinsizlikle suçlar ve masum bir müslümâna zulmetmesine neyin sebep olduğunu merak eder. Bu suçlamalar şairin, ahlaksızlığın her türlüşünün timsali olarak gördüğü rakibe olan öfkesinin boyutunu gösterir. Bu arada rakibin mutlaka bir kafir olması gerekmediği söylenebilir. Ancak şair rakibin değerlerden ve ahlaktan yoksun bir kişi olduğunu ve ilişkileri bozmaya çalıştığını belirtmek istemiş olabilir.

3.5.9. Kıskanç

Vusûlî'nin şiirinde rakibin kişiliğinin belirgin sıfatlarından biri de kıskançlıktır ve bu özellik şu beyitte açıkça yansımıştır:

Yine buz gibi cân u dil eridüp tâb-ı gayretten

Çü gördüm sâyevâr uymış rakîb ol mihr-i rahşâna (G. 160/4)

"Kıskançlık ateşinden yine cân ve gönlü buz gibi eritip rakibin o parlak güneşi gölge gibi takip ettiğini gördüm."⁶⁵

Vusûlî bu beyitte rakibin kıskançlık ateşiyle nasıl kavrulduğunu anlatır. Şair, rakibin ruhunun ve kalbinin buz gibi eridiğini ve sevgiliyi bir gölge gibi takip etmek zorunda kaldığını ifade eder. kıskançlığın rakibi içten nasıl kemirdiğini ve onu bu duygunun esiri yaptığını vurgular.

Bir başka beyitte şair, rakibin son derece kıskanç olduğundan, dünyanın ona dar geldiğini söyler:

Zülfî zenciri yeri oldu dil-i dîvânemün

Ol sebebden başına 'âlem rakîbün dard[ur] (G. 40/2)

"Saçının zinciri deli gönlümün yeri oldu; bu yüzden dünya rakibin başına dar gelir."⁶⁶

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçını bir zincire benzetir ve bu zincirin gönlünü bağladığını ve onu hapsettiğini belirtir. Ancak rakip bu aşk durumundan dolayı kıskançlık ve üzüntü duyar. Aşğın sevgiliye olan bu derin bağlılığını ve esaretini gördükçe kıskanç ve endişe hisseder. Kısacası şair burada bu kıskançlığın rakibe ne kadar acı verdiğini, etrafındaki her şeyin nasıl dar ve acı verici hale geldiğini ifade eder.

3.6. Rakip İle İlgili Benzetmeler

Divan şiirinde rakip, tıpkı sevgili ve âşık gibi belirli kalıplar ve temalar etrafında tasvir edilir. Rakibin karakteri genellikle olumsuz özellikleriyle öne çıkarılır ve bu özellikleri vurgulamak amacıyla benzetmeler yapılır. Örneğin, rakip "diken", "şeytan", "köpek", "eşek", "öküz", "siyah yüzlü" ve "kâfir" gibi olumsuz çağrışımlara sahip unsurlarla betimlenir.⁶⁷ Bu benzetmeler, rakibin âşığın karşısındaki düşmanlığını ve sorun kaynağı olma durumunu pekiştirir. Böylece, Divan şiirinde rakip, âşığın sürekli mücadele içinde olduğu, baş belası bir figür olarak ortaya konur. Vusûlî Divanı'nda da rakip benzer bir yaklaşımla ele alınmış, onun olumsuz yönlerine vurgu yapacak benzetmeler kurulmuştur. Bu benzetmeleri şöyle sıralayabiliriz:

3.6.1. Diken

Divan şiirinde, karakterler ve kavramlar arasında güçlü karşıtlıklar yaratmak için sıklıkla imgeler ve benzetmeler kullanılır. Bu belirgin benzetmelerden biri de rakibin, diken gibi acı verici ve yıkıcı bir engel olarak tasvir edilmesidir.⁶⁸ Hâr (diken), bazı bitkilerin yapraklarında veya dallarında bulunan sert, ucu sivri çıkıntılara verilen addır.⁶⁹ Diken, doğası gereği acı ve zararın sembolü olarak kabul edilir ve bir rakibi tasvir etmede kullanılması, onun eylem ve davranışlarıyla başkalarına verdiği zararı yansıtır. Şair aşağıdaki beyitte rakibin zararlı doğasını ve sevgiliye nasıl zarar verdiğini dile getirir:

Varup bezm-i rakîb-i hâra ol gül-pîrehan yâ Rab

Ne olmuş goncaveş çâk-i girîbân olmağa bâ'is (G. 15/4)

"Acaba o gül gömlekli, diken rakibin meclisine varınca gonca gibi yakasının yırtılmasına ne sebep olmuş?"⁷⁰

Beyitte geçen "Gül-pîrehan" ifadesi sevgilinin masumiyetini ve güzelliğini simgelerken, "rakîb-i hâr" zararlı etkileri ve çevresini temsil eder. Goncanın yakasının yırtılması ise, sevgilinin incindiğini ve rakibin zararlı etkisini vurgular. Başka bir ifadeyle, gül güzelliği ve hassasiyeti temsil ederken, diken zalim ve incitici bir rakibi temsil eder. Bu görüntü saflık ile zarar arasındaki zıtlığı vurgular ve bir rakibin varlığının güzellik ve huzurun hakim olması gereken yerde bile nasıl zarara yol açtığını gösterir.

Şair bu teşbihle rakibin sadece aşka engel olmadığını, aynı zamanda bir acı ve ızdırap kaynağı olduğunu vurgular. Diken sadece sevgiyi engelleyen bir şey değil, aynı zamanda etrafındaki karakterleri de etkileyen derin yaralara neden olur. Bu bağlamda şair, rakibin güzel ilişkileri nasıl parçaladığını, çatışmalar ve gerginliklerle dolu bir ortam yarattığını gösterir.

3.6.2. Köpek (it)

Köpek veya it, insanların kolayca evcilleştirebildiği ve güvenlik, savaş, avcılık gibi alanlarda sıklıkla kullanıldığı hayvanlardır. Sahibine bağlılığı ve fedakârlığı, onu pek çok gerçek hikâyeye, masala ve efsaneye konu yapmıştır. Ancak, saldırganlığı, kolay aldatılması ve bazı türlerinin sadakatsizliği de köpeklerin olumsuz yönlerini de ortaya koyar. Divan şiirinde şairler köpeği çoğunlukla basit ve değersiz bir yaratık olarak görmüşlerdir. Köpek benzetmesini rakibi aşağılamak ve hakaret etmek için kullanmışlardır. Rakibin âşığın sevgiliye ulaşmasını engellemesi, sevgiliye âşıktan daha yakın olması ve âşıkla sevgili arasındaki ilişkiyi bozması, rakiple köpek arasında kurulan bağın temel noktalarıdır.⁷¹ Vusûlî de, diğer divan şairleri gibi, rakibi bir köpeğe benzeterek, onun saldırgan ve kötü doğasına işaret eder:

Ser-i küyında yârun bana bir haylî hücûm etdi

‘Asâ-yı âhumı gördi rakîb-i seg hele yatdı (G. 182/4)

*"İt rakip sevgilinin mahallesinde bana çok saldırdı; ahımın sopasını gördü de sakinleşti."*⁷²

Şair, sevgilinin etrafında kendisine saldıran rakipleri anlatır. Ancak rakip, âşığın elinde tuttuğu sembolik âhın bastonunu (feryat, iç çekiş) görünce hemen bir köpek gibi yere yatar ve etkisiz hale gelir. Yani şair, kendisine saldıran rakibi saldırganlığıyla bilinen bir köpeğe benzeterek bir tablo çizer. Bu benzetme sadece bir hakaret değil, aynı zamanda rakibin, ancak karşısındaki gücü görünce sakinleşen korkak bir köpekmiş gibi davranmasının bir tasviridir. Sonuç olarak Vusûlî'nin, kendisine sürekli zarar vermeye çalışan köpek rakibin, sevginin üstün gücü karşısında çaresiz kaldığını vurgulamak istediği söylenebilir.

3.6.3. Kurt

Klasik Türk Edebiyatında rakibin kötü özellikleri, onun edebi imajının şekillenmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilir. Şair, kendisi ile rakibi arasındaki çatışmanın derinliğini yansıtan son derece olumsuz özellikleri sunar. Bu bağlamda, şairin rakibi tanımlarken kullandığı olumsuz özelliklerden biri de kurt tabiatlı anlamına gelen gürğ-hû ifadesidir. Gürğ, canavar ya da kurt anlamına gelir ve Vusûlî Divanı'nda yalnızca bir kez kullanılmıştır. Geleneksel Türk şiirinde Hz. Yûsuf, genellikle güzelliğiyle öne çıkan bir figürdür. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, bu geleneği yansıtarak sevgiliye "Yûsuf-ı gül-çihre/gül yüzlü Yûsuf" şeklinde hitap eder.⁷³ Şair, Hz. Yûsuf'un kıssasına atıfta bulunarak, rakibi kurt tabiatlı bir kişi olarak tanımlar ve ondan cömertlik ile vefâ beklenemeyeceğini vurgular:

Kerem umma rakîb-i gürg-hûdan kim vefâ gelmez
Gerek ey Yûsuf-ı gül-çihre ol yoldaşlu kardaşlu (G. 146/4)

*"Ey gül yüzlü Yusuf! Dost da olsan kardeş de olsan kurt tabiatlı rakipten cömertlik bekleme; zira ondan vefa gelmez."*⁷⁴

Beyitte geçen "gürg-hû" (kurt huylu) ifadesi, rakibin güvenilmez, tehlikeli ve hain bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Burada kurt vahşi ve merhametsiz bir yaratık olarak rakibi simgeler. Şair, rakibin güvenilmeyecek bir kişi olduğunu vurgulayarak onun dost ya da kardeş gibi görünse bile doğası gereği bir kurda benzediğini, dolayısıyla hiçbir şekilde sadık olamayacağını belirtir.

3.6.4. Şeytan

Çeşitli kültürel ve edebi geleneklerde şeytan sıklıkla kötülüğün sembolü olarak tasvir edilir; Aldatmayı, kötülüğü ve ahlaki bozulmayı temsil eder.

Şeytanın edebiyattaki rolü genellikle insanları fazilet ve iyilik yolundan saptıran bir düşmandır. Bu sembolik temsil, insan doğası ve toplum içinde iyile kötü arasında süregelen mücadeleyi göstermek için kullanılır. Vusûlî'nin divanı da dahil olmak üzere Osmanlı Türk edebiyatında şeytan kelimesi, insan ruhunun karanlık taraflarını göstermek için kullanılır. Aşağıdaki beyitte rakip açıkça şeytana benzetilir:

Ağyâr-ı dîve cennet-i küyün mahal görüp
Komaz kusûr bana cefâda 'azâb eder. (G. 64/2)

*"(Sevgili) şeytan rakibe sokağının cennetini layık görür; bana cefada kusur bırakmayıp (sürekli) azap eder."*⁷⁵

Aslında şairin şiirlerinde şeytana yer vermesi, yaşadığı toplumun inançlarından etkilenmesinden kaynaklanır. Klasik Türk şiirinde, halk inanışlarına da yer verilir ve bu bağlamda şeytanla ilgili inançlar önemli bir yer tutar. Halk arasında, şeytanın ölümü yakın olan insanların başında su ile bekleyerek onların imanını almaya çalıştığına inanılır. Ölümcül bir hastanın içindeki harareten dolayı dudakları kurur ve bu nedenle hastaya sık sık su içirilir. Eğer hasta su içemeyecek durumdaysa, dudakları pamukla ıslatılır. Bu uygulamalar, şeytanın insanın son nefesinde onun susuzluğundan yararlanarak su teklif ettiği ve bu şekilde imanını almaya çalıştığı inancından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, hastanın başında sürekli su bulundurulur ve bir yakını tarafından düzenli olarak su verilmesi sağlanır.⁷⁶ Vusûlî de, aşağıdaki beyitte dolaylı olarak rakibin sevgiliyi yanına alıp gizlemesinin erkeklik değil, şeytan işi olduğunu ima ederek şöyle der:

Alup göz göre [her dem] ol perî-zâdı nihân etmek
Rakîbâ âdemîlik sanma anı ehremenlikdür. (G 63/b4)

*"Ey rakip! Her an o peri gibi güzel sevgiliyi göz göre göre (yanına) alıp gizlemeyi adamlık sanma, bu tam bir şeytanlıktır."*⁷⁷

Burada Vusûlî, rakibin eylemlerini doğrudan şeytani davranışlarla eşitler ve rakibin sevgiliyi alıp saklama şeklindeki aldatıcı eyleminin bir cesaret veya erkeklik işareti değil, daha ziyade şeytanın kurnazlığının bir tezahürü olduğunu öne sürer. Bu teşbih, şeytanın baştan çıkarıcı ve aldatıcı olduğuna dair kültürel anlayıştan yararlanarak, rakibin eylemlerinin ahlaki açıdan kınanmasını güçlendirir.

Sonuç

"Aşkın Öteki Yüzü: Vusûlî Divanı'nda Rakip Tipinin İncelenmesi" başlığını taşıyan ve XVI. yüzyıl şairlerinden biri olan Vusûlî'nin Divanı incelenerek rakip tipinin değerlendirildiği bu çalışmayla, rakip tipinin; bahsi geçen şairin divanında hangi benzetmeler ve özelliklerle tasvir edildiğinin yanı sıra dönemin edebî ve toplumsal bağlamında nasıl bir işleve sahip olduğu ortaya konmuştur.

Âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi engelleyen ve "Ağyar" ve "düşmen" gibi çeşitli sıfatlar altında farklı isimlerle karşımıza çıkan "rakip" karakterinin, Vusûlî Divanı'nda 30'dan fazla kez geçtiği tespit edilerek bu karakterin âşığın aşk yolculuğundaki merkezi rolü ve önemi vurgulanmıştır.

Rakip-âşık ilişkisinin çeşitli boyutlarının ele alındığı bölümde, âşığın rakiplerle sürekli bir mücadele içinde olduğu ve bu çatışmanın divanda önemli bir tema olarak işlendiği tespit edildiği gibi rakip-sevgili ilişkisinin de divanda belirgin bir yer işgal ettiği ortaya konmuştur. Bazı beyitlerde sevgilinin, âşığa ilgi gösterip rakibe karşı sert davrandığı; ancak çoğunlukla âşığa eziyet eden, rakiple birlikte hareket edip ona yakınlık gösteren bir karakter olarak tasvir edildiği görülmüştür.

Âşığın bakış açısıyla değerlendiren Vusûlî'nin; rakibe açgözlü, güvenilmez, çirkin yüzlü, hilekar, iftiracı, kâfir ve kıskanç gibi olumsuz sıfatlarla bağdaştırdığı gibi çeşitli benzetmelerle tanımlayıp onu diken, köpek, kurt ve şeytan gibi imajlarla tasvir ettiği tespit edilmiştir. Büyük öfke duyan şairin, ona sık sık beddua ettiği ve onu cehennemi hak eden biri olarak gördüğü da ortaya konmuştur.

Son olarak, bu ve benzeri çalışmalarla, divanlarda yer alan rakip tipi değerlendirilerek diğer divanlardan farklı olup olmadığı tespit edilebileceği gibi bununla alakalı farklı özelliklere ve yeni benzetmelere varılabileceği kanısında olduğumuzu ifade etmek isteriz.

الهوامش

- ¹ - Vusûlî, *Dîvân*, Haz. Hakan Taş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- ² - Şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında detaylı bilgi için Bkz: Hakan Taş, *A.G.E*, s. 23-44; Abdullatif Emre Navgasın'ın *Vusûlî'nin 50 Gazelinin (51-100) Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2019, s. 3-6; Mustafa Emin Zengin, *Vusûlî Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2023.
- ³ - Mustafa Bin Carullah Beyânî, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 322.
- ⁴ - Âşık Çelebî, *Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Enstitüsü Araştırmaları Yayınları, İstanbul 2010, C. I, s.569.
- ⁵ - Kınalızâde Hasan Çelebî, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2014. C. III, s.1047.
- ⁶ - Kınalızâde Hasan Çelebî, *A.G.E*, C. III, s.1047.
- ⁷ - Hakan Taş, *A.G.E*, s26-27
- ⁸ - Abdullatif Emre Navgasın, *A.G.E*, s. 3-6.
- ⁹ - Muhammed bin Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâr Sâdir, 3. Baskı, 1414h-1993m, C. 1, s. 424.
- ¹⁰ - Ferit Devellioglu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 875-876.
- ¹¹ - Sâmî Şemsettin, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 669.
- ¹² - Hasan Ekici, "Kâmî Divânında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/2, 2018, s. 877-889.
- ¹³ - Sedat Kardeş, "Divan Şiirinde Kötü Şahsiyetler", *Turkish Studies - Language and Literature*. 14 (3), 2019, s. 1279.
- ¹⁴ - Dilek Batislam, *Divân Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, 91.
- ¹⁵ - Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakip'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 26.
- ¹⁶ - Pınar Temel Çalışkan, *Bâkî Divânı'nda Sevgili, Aşık, Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2019, s. 132.
- ¹⁷ - Bahanur Özkan Bahar, "Talihliler Zümresinden Bir Tip: Nâdân". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10 (33), 2022, s. 104.
- ¹⁸ - Ömer Demirbağ, "Divân Şiirinde Kıskançlık", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 45, Van, 2019, s.15.
- ¹⁹ - Vusûlî divanındaki tüm karakterleri görmek için bkz: Halil Kızıl Toprak, *Vusûlî Divanı'nda Maddî Kültür ve Sosyal Hayat Unsurları*, Yüksek Lüsans Tezi, Batman Üniversitesi, Batman, 2017, s. 197-225.
- ²⁰ - Ahmet Atilla Şentürk, "Klâsik Osmanlı Edebiyatında Tipler I". *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*. 1995, C. 15, s. 13.
- ²¹ - Halil Kızıl Toprak, *A.G.E*, s.207-208.
- ²² - Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul. 1997, s. 6.
- ²³ - Hakan Taş, *A.G.E*, s. 50.
- ²⁴ - Hakan Taş, *A.G.E*, s. 55.

- ²⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 61.
²⁶ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 140.
²⁷ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 94.
²⁸ -Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 393.
²⁹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 63.
³⁰ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 78.
³¹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 50.
³² -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 76.
³³ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 120.
³⁴ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 106.
³⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 133.
³⁶ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 144.
³⁷ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 56.
³⁸ -Ömer Demirbağ, *A.G.E*, s. 15.
³⁹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 75.
⁴⁰ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 115.
⁴¹ -Mücahit Kaçar vd., *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Klavuzu*, Kesit, İstanbul, 2016, s. 418.
⁴² -Hasan Ekici, *A.G.E*, s.878.
⁴³ -Esra İrk, "Açgözlülüğün Doğası ve İnsan Hayatına Yıkıcı Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2024, s. 206.
⁴⁴ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 58.
⁴⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 131.
⁴⁶ -Ali Yıldırım, *Mesihî Divanı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua*, Lânet Kitabı, Ed. - Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 5.
⁴⁷ -Mesut Özkan, *Muhibbî Divanını'ndan Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin, 2017, s. 31.
⁴⁸ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 140.
⁴⁹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 140.
⁵⁰ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 140.
⁵¹ -İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 26. Basım, İstanbul, 2015, s. 356.
⁵² -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 141.
⁵³ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 141.
⁵⁴ -Sıtkı Nazik, *Klasik Türk Şiirinde Cennet Ve Cehennem*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2015, s. 346.
⁵⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 165.
⁵⁶ -Kürşat Şamil Şahin, "Klasik Türk Şiirinde Çirkin Ve Çirkinlik", *Ulakbilge*, S. 51, 2020, s. 873.
⁵⁷ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 49.
⁵⁸ -Sevgi Akbaşlı, *XVII Yüzyıl Divanlarda Tuzak ve Hile Yapma Kavramları*, Yüksek Lisan Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2022, s. 168.
⁵⁹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 103.

- ⁶⁰ -Mustafa Emin Zengin, *A.G.E*, s. 40.
⁶¹ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 71.
⁶² -Gencay Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 406.
⁶³ -Mesut Özkan, *A.G.E*, 33.
⁶⁴ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 155.
⁶⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 154.
⁶⁶ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 73.
⁶⁷ -Pınar Temel Çalışkan, *A.G.E*, s. 132.
⁶⁸ -İskender Pala, *A.G.E*, s. 190.
⁶⁹ -Gencay Zavotçu, *A.G.E*, s. 319.
⁷⁰ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 56.
⁷¹ -Önder Ertap, *Divân Şiirinde Hayvan Motifi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 1996, s. 151.
⁷² -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 168.
⁷³ -Halil Kızıl Toprak, *A.G.E*, 121.
⁷⁴ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 144.
⁷⁵ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 88.
⁷⁶ -HakanYekbaş, "Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S.1, Elazığ, 2010, s. 176.
⁷⁷ -Hakan Taş, *A.G.E*, s. 88.

Kaynakça

- AKBAŞLI, Sevgi, *XVII Yüzyıl Divanlarda Tuzak ve Hile Yapma Kavramları*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2022.
- BAHAR, Bahanur Özkan, "Talihliler Zümresinden Bir Tip: Nâdân". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10 (33), 2022, s. 103-120.
- BATİSLAM, Dilek, *Divân Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
- BEYÂNÎ, Mustafa Bin Carullah , *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- BİN MANZÛR, Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, Dâr Sâdir, 3. Baskı, 1414h-1993m, C. 1-15.
- ÇALIŞKAN, Pınar Temel, *Bâkî Dîvânı'nda Sevgili, Aşık, Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2019.
- ÇELEBÎ, Âşık, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Enstitüsü Araştırmaları Yayınları, İstanbul 2010.
- ÇELEBÎ, Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2014.
- DEMİRBAĞ, Ömer, "Dîvân Şiirinde Kıskançlık", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 45, Van, 2019, s. 13-30.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
- EKİCİ, Hasan, "Kâmî Divânında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/2, 2018. s. 877-889.
- ERTAP, Önder, *Divân Şiirinde Hayvan Motifi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 1996.
- İRK, Esra, *Açgözlülüğün Doğası ve İnsan Hayatına Yıkıcı Etkileri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 1, 2024, s. 202-226.
- KAÇAR, Mücahit, vd., *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Klavuzu*, Kesit, İstanbul, 2016.
- KARDAŞ, Sedat, "Divan Şiirinde Kötü Şahsiyetler", *Turkish Studies - Language and Literature*. 14 (3), 2019, s. 1253-1281.
- NAVGASIN, Abdullatif Emre, *Vusûlî'nin 50 Gazelinin (51-100) Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2019.
- NAZİK, Sıtkı, *Klasik Türk Şiirinde Cennet Ve Cehennem*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2015.

- ÖZKAN, Mesut, *Muhibbî Divanını'ndan Rakip*, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin, 2017.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 26. Basım, İstanbul, 2015.
- ŞAHİN, Kürşat Şamil, "Klasik Türk Şiirinde Çirkin Ve Çirkinlik", *Ulakbilge*, S. 51, 2020, s. 869-883.
- ŞEMSETTİN, Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, "Klâsik Osmanlı Edebiyatında Tipler I". *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*. 1995, C. 15, s. 1-91.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakip'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul. 1997.
- TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- TOPRAK, Halil Kızıl, *Vusûlî Divanı'nda Maddî Kültür ve Sosyal Hayat Unsurları*, Yüksek Lüsans Tezi, Batman Üniversitesi, Batman, 2017.
- VUSÛLÎ, *Dîvân*, Haz. Hakan Taş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- YEKBAŞ, Hakan, "Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S.1, Elazığ, 2010, s. 155-184.
- YILDIRIM, Ali, *Mesihî Divanı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua*, Lânet Kitabı, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- ZAVOTÇU, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.
- ZENGİN, Mustafa Emin, *Vusûlî Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2023.